

SPRAVODAJCA

MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

2008

Fotografia: KOVÁČ – zo zbierky Mestského múzea v Rajci.

ISSN 1335-0692

Jarmok v Rajci

Fotografie zo zbierky Mestského múzea v Rajci.

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA 2.

Miloslav SMATANA

V poradí už druhé pokračovanie nášho článku približuje čitateľovi ďalšie pozoruhodnosti a zaujímavé fakty z mestskej kroniky, súvisiace s históriou Rajca, jeho obyvateľmi a ich životom. Nadvážujeme tak na prvú časť nášho listovania v kronike mestečka Rajec (porov. Spravodajca Mestského múzea Rajec, 2007, s. 5 – 6) a pozývame čitateľov na ďalšiu prechádzku po starom Rajci a jeho okolí.

Viete napríklad, že...

... v dávnych dobách strážil vstup do Rajeckej doliny zo severu Hrádok pri Turí? Z juhu to bolo výšinné sídlisko Vranín, zo západu výšinné sídlisko Hrádok nad obcou Veľká Čierna (smerom k Bodinej – stopy osídlenia sú na plošine tesne pod temenom) a zo severozápadu staré výšinné sídlisko v obci Jasenové v lokalite Pod Háj. Na temene Hája je predhistorické opevnenie doteraz neznámeho veku; hradisko Háj juhovýchodným smerom vybieha v pretiahnuté ploché návršie.

... pôvodní obyvatelia Rajca boli slovenského pôvodu a zaoberali sa poľnohospodárstvom a lovom? Usudzuje sa tak aj z názvov honov (napr. Skotňa, Vojtová, Požehy a pod.). Pomenovanie Požehy neďaleko Ďurčinej poukazuje na prastaré, Slováckmi vypálené rúbane a čistiny pre poľnohospodárske účely. Neskôr sa takéto vyklčované miesta volali Pálenicami (aj názvy: Žiar, Pálenisko a i.) a kde zostali lúky s mladými porastmi – Sihlami. Ďalšie názvy tiež poukazujú na slovenský pôvod: Baranová, Rybníky (cez ktoré tečie Kriviansky jarok z prameňa Hučičaka), Pažitie, Pod košiare, Srnák a pod. Z ostatných chotárných názvov spomenieme napr. Medzivozdie, Na jamách, Niže/Vyššie Vrchnej, Na Hlinách, Piesky, Podháje, Predné diely, Hlboká, Návrtná, Roveň, Tmavá (Cmavá); lesy: Na čiernom blate, Pod dlhú dolinku, Biely Potok, Predná Oselná, Lehotná (pre Rajčanov známa skôr ako El'hotná) a pod. Názvy honov sú po priezviskách obyvateľov, pravdepodobne vlastníkov týchto území, napr. Babice, Vidošová, Stehlicke hôrky, Pod Kľapešová, Za Miháľkom, Za Repkom, Cibul'ová atď.

... richtár býval v minulosti volený na 1 rok? Jeho predchodcom bol v 15. stor. *fojt*. Richtár predsedal rade mestečka, zastupoval ju navonok najmä pred lietavským panstvom a Trenčianskou stolicou. Predsedal mestskému, občianskemu a trestnému súdu. Opatroval veľkú a strednú pečať mesta, ktorou potvrdzoval listiny spísané mestským notárom. Rajecký *fojt* a neskôr iní richtári mali *fojtovske* zeme (dodnes *Fojtová* = *Vojtová*, *Hvojtová*). Vydával okrem písomných potvrdení občanom rôzne povolenia, tzv. *asignácie*, napr. o kúpe dreva z mestského lesa, materiálu z mestského skladiska a pod. V artikulách ševcovského cechu z r. 1634 sa pomenúva aj ako „*my richtár a rada mesta Rajec*“.

... kedysi mala Mestská rada mesta Rajec 6 – 12 členov? Volali ich aj *radcovia*, *konzuli*, *senátori* alebo *starší mesta*. Okrem členov rady robili aj úradníkov: *mestského notára* (vybavoval písomnú agendu, spisoval listiny a zapisoval do mestských kníh), *mestského kapitána* (mal na starosti poriadok v meste), tomu podliehal *hajtmán*, *drábi* a *hlásnici*. Mestské sklady mal na starosti *mladší mesta*, z ktorých vydával na základe povolenia richtára rôznych materiál (dosky, drevo, stavebný materiál, vojakom ovos, seno a slamu pre kone a pod.). Ďalej bol volený *pokladník*, *poľní* a *lesní hájníci* a *pastieri*. (Pozn.: V kronike sú uvedení všetci *fojtovia* a *richtári* od r. 1522 až po súčasnosť. Zaujímavosťou je, že v r. 1522 bol *fojtom*

istý *Beno* a v r. 1957 – 1960 bol tajomníkom vtedajšieho MNV Viktor *Beňo*).

... v Rajci bol kedysi tzv. *rínkový pranier*? Bol to stĺp na námestí, ku ktorému priväzovali vinníka a vystavovali ho verejnej potupe. Tento pranier bol zbúraný v r. 1848.

... okrem množstva známejších remeselníkov prevádzkovali v Rajci svoje remeslo aj *ircháři*? Z jeleních a ovčích koží pomocou liadku a popola vyrábali tenký biely remeň na rukavice alebo na listiny.

... Rajec mal aj majstrov kotlárov? Znáмым bol napríklad *Jozef Šimko*, ktorý pochádzal z Turca, no usadil sa v Rajci, venoval sa kotlárskemu remeslu a vyrobil okrem iného aj náradie na varenie piva. Bolo to asi v r. 1810, keď chceli v Rajci začať tento obľúbený nápoj variť. Šimko dal na námestí vybudovať sochu svätej Trojice. Posledným kotlárom bol *Jozef Uhlárik*. Ten sa v r. 1872 podujal urobiť pre Rajec hasičskú striekačku.

Potôčik pretekajúci cez námestie

... podľa artikúl obuvníckeho cechu z r. 1634 tiekli cez Rajec viaceré potôčiky? Dobré to vidieť aj na pozemkovo-knižnej mape z r. 1865. Podľa nej hlavný tiekol z horného konca od Šuje po Partizánskej ulici nadol smerom k Černianke. Druhý prúd z konca Partizánskej ulice, po ulici Vysokej (neskôr ul. J. Kollára), smerom na *stupy* a vlieval sa do *Rajčianky* pod mostom do Ďurčinej. Ďalší prúd smeroval dolu Sládkovičovou ulicou popri bývalom MNV (nazývanou aj „*Pobapštená*“) ulica, čo vzniklo z pôvodného označenia „*popápežštená*“). V potôčkoch bolo zakázané vyrábať kože; to bolo dovolené – podľa 13 artikúl obuvníckeho cechu – len na veľkej rieke, t. j. *Rajčianke*. Voda tiekla v korytách potôčkov dolu ulicami až do r. 1869 a bolo to jedno z bezpečnostných opatrení v prípade požiarov. Dňa 14. 2. 1869 rada mesta nariadila ich zrušenie. Niektorí pamätníci si možno pamätajú na ich zvyšky a vyschnuté korytá na mačacích hlavách vydláždenom rínku z 50. a 60. rokov minulého storočia.

... na toku Rajčianky bolo pred 1. svetovou vojnou približne 18 mlynov? Jeden z nich bol *valcový* a ostatné „*na kameň*“. Z uvedeného množstva boli až dva mlyny v Rajci. Horný mlyn s pílou, ktorý patril kedysi lietavskému panstvu, kúpil od panstva v 19. storočí *Jozef Rybárik* a od Rybárika v r. 1911 rajecká súkenka. *Dolný mlyn* malo mesto a dávalo ho do árendy, dokým ho v r. 1876 nepredalo *Ignácovi Jančekovi* za 1400 zlatých.

... v Rajci bola postavená švibalkáreň? Budovu na výrobu švibáliek (= zápaliiek) neskôr obec prenajala *Mojžišovi Piklerovi* na *dubáreň* – sklad smrekovej kôry pre garbiarov. V r. 1908 táto budova čiastočne zhorela. Nakoniec ju odkúpil *Jozef Brieštenský*.

... Rajec mal oddávna právo usporadúvať trhy či jarmoky? Najskôr sa konali na Žofiu (15. 5.), na Jána Krstiteľa (24. 6.) a na Uršulu (21. 10.). Od roku 1604 sa podľa zachovaného výťahu z listiny *Rudolfa II.* povoľuje slobodný trh okrem uvedených dní

Jarmok v Rajci

ešte aj na Mateja, Juraja a Mikuláša. Trhy sa konali nasledujúci pondelok po sviatkoch uvedených svätých. V čase najväčšej jarmočnej slávy bývalo v Rajci až 7 *statkových* a 7 *výkladných* jarmokov. Najdrahšia porcia *jelitok* (jaterníc) a *pečienky* stála 8 halierov a za 7 kusov pečiva (rožkov, žemlí) dal kupujúci dopoludnia 20 halierov, pričom popoludní za tú istú cenu už dostal 8 kusov (pretože boli staršie).

... na južnej stene kostola pri slnečných hodinách je latinský nápis? Stojí tam: NON NUMERO HORAS, NISI SERENAS (t. j. *Neukazujem hodiny, ale jasné nebo*). Nápis bol už niekoľkokrát obnovený, čo súviselo s rekonštrukciou a opravou omietky kostola. Čím bola omietka staršia, tým bol nápis nečitateľnejší. Každý, ko-ho zaujíma spoľahlivosť slnečných hodín má možnosť presvedčiť sa či (samozrejme pri ideálnom počasi) ukazujú správne.

... v r. 1914 stálo pol litra 90 % kvitu 1 (jednu) korunu? Za zmienku stojí, že muž v tom čase zarobil asi 2 koruny a žena 1 korunu denne.

... mestská knižnica sídlila kedysi aj v budove pohostinstva či hotela *Kľak*, ale aj na *radnici* (*ratúze*)? V r. 1958 (september) mala 420 čitateľov, ktorí si požičali približne 4000 knižných titulov, no v r. 1973 si 6280 čitateľov prečítalo už viac ako 15 000 knižiek.

... v meste bola aj v minulosti obmedzená rýchlosť prejazdu automobilov? V r. 1931 bola dovolená najvyššia rýchlosť jazdy áut cez mesto 10 km/hod.

Pozn.: *Fakty z kroniky uvádzame tak, ako boli zaznamenané. V niektorých prípadoch zápisy upravujeme (najmä kvôli rozsahu), príp. dopĺňame našimi postrehmi a poznámkami.*

(Pokračovanie nabudúce)

Foto: archív MsKS, zo zbierok mestského múzea

VZNIK A VÝVOJ REMESIEL NA SLOVENSKU

Soňa VANOVČANOVÁ

PODMIENKY NA SLOVENSKU

V klimatických podmienkach Slovenska pre život človeka bolo základným predpokladom získavanie potravín pomocou obrábania pôdy, pestovanie rôznych plodín.

Touto činnosťou však človek pôsobil aj na vznik ďalších výrobných odvetví vytvárajúcich predmety pre každodenný i sviatočný život a aj na okolitú prírodu, ktorú skultúrňoval. Výroba zase spätne pôsobila na vývin poľnohospodárstva. V poslednom tisícročí v súvislosti s vývinom ekonomiky a diferenciaciou spoločnosti došlo v poľnohospodárstve k obdobiam rozvoja aj stagnácie.

REMESLO A OSOBA REMESLNÍKA

Slovensko vďaka dostatku rúd, kameňa, hliny, dreva a iných surovín patrilo odpradáвна medzi oblasti s mimoriadne priaznivými podmienkami pre výrobnú činnosť, ktorú by sme mohli označiť za remeslo, alebo sa na remeslo vyvinula postupne.

No človek žijúci na našom území sa vo

svojej dlhej histórii len veľmi pomaly dostával do situácie, že lovu alebo inej ako poľnohospodárskej výrobe mohol venovať veľkú časť svojej pracovnej energie. Okolo 9. storočia sa už remeslo na Slovensku výrazne vyčlenilo od poľnohospodárstva.

Najrozvinutejšie bolo kováčstvo, hrnčiarstvo a šperkárstvo. Remeselníci si začali vytvárať aj akési „stavovské“ organizácie – združovali sa v cechoch, ktoré mali ich umenie predovšetkým ochraňovať. Remeselníci potom prijímali svojich učňov, s ktorými nie vždy spravodlivo nakladali. Daň, ktorú učeň zložil v čase štúdia u remeselníka, sa mu však zväčša bohato vrátila v jeho ďalšej práci, keď sa sám stal samostatným remeselníkom.

Remeslo vo všeobecnosti chápeme ako špecializovanú nepoľnohospodársku malovýrobu založenú na ručnej práci výrobcu vlastnými nástrojmi, vyžadujúcu si primeranú inštitucionálne získanú odbornú kvalifikáciu a spoločensko-stavovskú organizovanosť.

Postupné zdokonaľovanie pracovných nástrojov i výrobných technológií umožni-

lo vyrobiť viac, než domáci remeselník spotreboval. Tým vznikala nadvýroba, ktorú bolo možné použiť na výmenu za iný druh tovaru. Takýmto spôsobom sa výroba začala postupne špecializovať.

Od začiatku 13. stor. nastali v západnej a strednej Európe významné zmeny v organizácii a náplni remesiel.

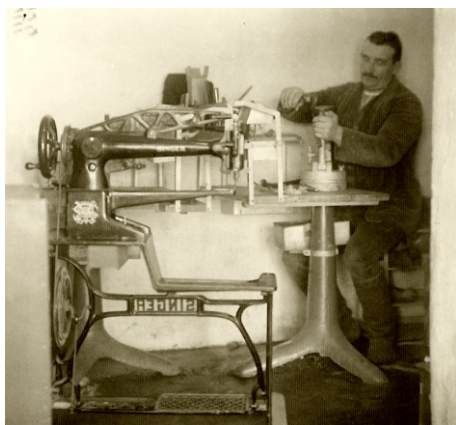
Na Slovensku súviseli s príchodom kolonistov zo západnej Európy, ktoré ovplyvnili remeselnú výrobu domáceho etnika. Remeslo sa vo svojej podstatnej produkcii definitívne oddelilo od poľnohospodárstva.

Remeselníci sa usadzovali v mestách, ktoré dostávali rôzne privilégia a výsady. Dedinského remeselníka, pracujúceho na nižšej technologickej úrovni a v podanskej závislosti, vystriedal slobodný mestský remeselník, mešťan. Ten sa venoval remeslu ako svojmu hlavnému zamestnaniu a využíval najnovšie technológie. Remeselníci sa združovali do cechov, jedinej formy ich organizácie do r. 1872. Od polovice 13. stor. sa remeslo skoncentrovalo do niekoľkých významných, predovšetkým slobodných kráľovských a banských miest – Bratislava,

Košice, Bardejov, Prešov, Kežmarok, Levoča, Trnava, Kremnica, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Spišská Nová Ves, Sabinov, Komárno, Žilina, Trenčín, Krupina. Od polovice 16. stor. začalo remeslo prenikať aj do menej privilegovaných miest alebo poddanských mestečiek. Zmenou životných potrieb a technológie niektoré remeslá zanikli a iné vznikali (čižmárstvo, mečiarstvo, barchetárstvo, výroba štítov).

Remeselná výroba sa v tom období stávala extenzívnejšou a rozdrobenejšou, pretože sa v nových strediskách vykonávala popri poľnohospodárstve. Staré centrá si však ďalej udržiavali svoj význam.

S prenikaním kapitalistických výrobných vzťahov sa v niektorých, prevažne textilných odvetviach začínajú v 18. stor. vytvárať manufaktúry. Rýchlejšie tempo nadobudol tento proces v 1. pol. 19. stor., keď štátna správa odstránila niektoré cechové obmedzenia. Zatiaľ, čo sa remeslo na Slovensku za feudalizmu sústreďovalo do miest, za kapitalizmu prenikalo na dedinu. Šesť najrozšírejších (obuvníctvo, čižmárstvo, krajčírstvo, mlynárstvo, kováčstvo a mäsiarstvo) malo väčšinu svojich dielní na dedinách.

S rozvojom kapitalizmu mala na vývoj remesla veľký vplyv aj veľkovýroba, ktorá spôsobila stagnáciu a zánik niektorých druhov malovýroby (súkenníctvo, tkáčstvo, mydlárstvo, hrebenárstvo, klobučníctvo a i.), ale podnietila rozvoj iných remesiel. Väčšina z nich sa rozvíjala početne a technologicky aj za kapitalizmu, hlavne do 1. svet. vojny. Prudký rozvoj zaznamenali v tom období stavebné a potravinárske remeslá a remeselnícke služby, najmä zámočníctvo, klampiárstvo, hodinárstvo, murárstvo a dláždičstvo, inštalatérstvo, maliarstvo a natieračstvo, cukrárstvo, mäsiarstvo a údenárstvo, sódovkárstvo, práčovne, čistiarne, fotografi, holičstvo a i.

Vznikli aj nové remeslá technického zamerania (elektrikári, zvárači, strojní zámočníci).

Na konci 19. stor. sa začínajú zakladať rôzne remeselnícke školy, organizujú sa zveľaďovacie akcie, hlavne kurzy domácej výroby. Tieto formy značne zvýšili úroveň učňovského a vzdelávacieho procesu,

ktorý sa dovtedy obmedzoval na majstrovu dielňu. Remeslo zasiahlo aj rozvoj družstiev. Remeslá vytvárali pomerne ucelené geografické štruktúry, ktoré sa vyznačovali všeobecnou rozptýlenosťou niektorých remesiel (kováčstvo, krajčírstvo, mlynárstvo, kolárstvo), vytváraním spádových stredísk remeselnej výroby, kde pôsobili aj niektoré špecializované remeslá, a v rámci bývalých okresov aj existenciou 23 väčších regionálnych centier, spravidla s kompletným zastúpením remeselníckych odborov. Na Slovensku bolo aj 10 centier oblastného, nadregionálneho významu – Bratislava, Trnava, Nitra, Trenčín, Žilina, Martin, Komárno, Banská Bystrica, Prešov a Košice. Po r. 1945 postupne prešli do výrobných družstiev a komunálnych podnikov. V 90. rokoch nastáva obnova remesiel, vyvolaná čulým podnikateľským ruchom v malovýrobu a privatizáciou niektorých činností.

V 13. storočí sa hlavným reprezentantom remeselnej výroby na Slovensku stal remeselník usídlený v meste. Bol to osobne slobodný človek, ktorý nemal nad sebou nijakú stredovekú vrchnosť, príslušník meštianskeho stavu. Remeselníci našich stredovekých miest patrili vcelku medzi stredné vrstvy obyvateľstva, t. j. zväčša ich nenachádzame početnejšie zastúpených ani v radoch najbohatších mešťanov – patricijov, ale ani v radoch mestskej chudoby. Typický remeselník v 14–15. storočí vlastnil stredný alebo menší dom, väčší-menší kúsok poľa alebo vinohradu a remeselnícku dielňu s príslušnými nástrojmi pre seba a svojich zamestnancov, ktorí tu spolu s ním pracovali.

ĽUDOVÁ VÝROBA

Pod pojem ľudová výroba zaradíme v etnografii všetky ručné práce, zhotovovanie úžitkových predmetov prevažne z miestnych surovín pre potrebu vlastnej rodiny i pre blízke okolie napr. spracúvanie textilných vlákien, slamy, lyka, šitie súčasti odevu, vyšívanie, paličkovanie čipiek, spracúvanie dreva, kovov, kože a pod.

Remeslá sa často organizovali v cechoch a výrobných spoločenstvách, napríklad kováčstvo, hrnčiarstvo a džbánkarstvo, sklárstvo, garbiarstvo, kožušníctvo, kolárstvo, tesárstvo, tkáčstvo atď.

Remeslá však predstavujú len časť celkovej ľudovej výroby, jednu jej vývinovú fázu, ktorá v mnohých prípadoch nezasiahla všetky výrobné odvetvia, a na rozdiel od vyspelých mestských remesiel ustrnuli niekedy na nižších výrobných postupoch. Menšie domáce dielne vyrábali jednoduchšie a výrobne menej náročné predmety pre pospolitý ľud, centrálné dielne pracovali pre bohatšie vrstvy.

Aj najrozvinutejšie odvetvia slovenskej

ľudovej výroby charakterizuje veľmi tesná spätosť s poľnohospodárstvom. toto charakterizovalo ďalšiu črtu ľudovej výroby a jej sezónnosť. V lete sa s remeselníka staval roľník v zime zas remeselník. V prvých obdobiach oddeľovania remesiel od roľníctva sa výrazne odlišovalo vidiecke remeslo od mestského.

Špecializovaná výroba v hradiskách a budúcich mestách a s ňou súvisiaci obchod, no napríklad staré miestne názvy zaniknutých i dodnes jestvujúcich osád dokazujú, že už v ranom stredoveku bola aj na vidieku rozvinutá remeselná výroba. Popri obciach, ktoré mali osobitné úlohy, napríklad pri panských poľovačkách a pri službách na hrade, ako to dokazujú niektoré miestne názvy (Čeladnice, Dvorníky, Dvorčany, Tlmače, Igram, Lovčice, Psiare a pod.), existovali už koncom prvého tisícročia nášho letopočtu roľnícke obce, ktoré si svoje záväzky k panstvu odbavovali špecializovanou výrobou, napr. Štitáre, Žemliare, Koláre, Dechtáre, Hrnčiarovce, Smolenice, Kováčovce, Tesáre, Čeláre, Plachtince a iné. Okrem týchto výrobných osád jestvovali aj obce, ktorých obyvatelia sa zaoberali obchodom, napríklad Hosté, Hostovce, Tovarníky, obce špecializované na dovoz soli – Solčany, Solníky, Solka a na povozníctvo – Vozokany.

Podľa archeologických výskumov z tohto obdobia najviac dokladov je o technicky vyspelej výrobe najmä v oblasti šperkárstva, hutníctva, kováčstva a hrnčiarstva.

Definitívna špecializácia dvorských, mestských a vidieckych remesiel nastala u nás okolo 11. a 12. stor. Do domácej výroby s výrazne sezónnym charakterom sa zaraďujú všetky techniky spracúvajúce drevo, kožu, kosti a rohovinu, textilné vlákna, hlinu a kovy na menej náročné výrobky pre potreby najbližšieho okolia.

Pokračovanie nabadúce
Foto: zo zbierok mestského múzea

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK – 2. výber: písmená F – J

Miloslav SMATANA

V nasledujúcom texte uvádzame druhý výber z pripravovaného slovníka rajeckého nárečia. Je to výber z hesiel (nárečových slov) písmen F – J, pričom v ďalších číslach *Spravodajcu* sa v abecednom poradí postupne objavujú heslá ďalších písmen abecedy.

Opis štruktúry výkladu nárečového slova v rámci hesla, zoznam použitých skratiek a zoznam obcí boli uverejnené s prvou časťou slovníka (porov. *Spravodajca Mestského múzea Rajec, 2007, s. 7 a s. 10–11*).

Na dokreslenie významu jednotlivých hesiel uvádzame vo väčšine prípadov exemplifikáciu, t. j. doklad o heslovom slove v kontexte, obyčajne vo vete alebo slovnom spojení (jednoslovné doklady uvádzame kvôli lokalizácii). Za symbolom hviezdičky (*) nasledujú lexikálne ustálené (menné i slovesné) spojenia, po znaku kosoštvorca (◆) nasleduje frazeologická jednotka a jej vysvetlenie.

Poznámka: *Pôvodní obyvatelia Rajca a blízkeho okolia zaiste ešte i v súčasnosti poznajú nezvyčajné nárečové slová, ktoré by mohli pripravovaný slovník obohatiť. Ak sa medzi čitateľmi nájdú takí, ktorí by mali záujem do slovníka prispieť, nech sa, prosím, ozvú písomne či osobne autorovi tohto článku (adresa je v redakcii časopisu). Zdôrazňujeme, že nejde o zámerne pripravovanú výskumnú akciu; je to skôr nepriama výzva záujemcom o nárečie, so zámerom zhromaždiť, prezentovať, a tak uchovať pre súčasné i budúce generácie čo najviac z toho, čo ľud Rajeckej doliny sprevádzalo možno stovky rokov: svojský a nenapodobiteľný, originálny jazykový prejav.*

F

fafúňať *nedok. expr.* napchávať sa jedlom a pritom nosom hlasno dýchať: *Tak sa d'esi vihládel, že fafúňal dva dni* (Či)

fachovac *nedok. klob.* zjemňovať vlnu udieraním na strunu; **fachovaňie** – druhá fáza pracovného postupu pri výrobe klobúkov: *Kedz bola vlna prečesaná išlo fachovaňie, vlna sa rozložela po stole ze strely, na tem bola ofčia struna, tá sa tak triasla a to pekne s tím sa ukladalo* (Rj)

fách *m. klob.* určité množstvo vlny (podľa váhy): *S fáchsitom sa vlna zmačkala, dobre postláčala na fách* (Rj) * **fil'coví fách** (Rj) – plstený diel; spojením dvoch takýchto dielov vzniká tvar podobný klobúku, pripravený na ďalšie spracovanie; **pokvonni fách** (Rj) – plstený výrobok (v istej fáze výroby klobúkov) z dvoch spojených dielov (filcových fáchov): *F pare sa obidva dzieli zrástli, spojeľi, a to bol pokvonni fách, alebo aj štump* (Rj) **fáchsito** *s. klob.* nástroj podobný riečici, zo-

spodu vypletaný lieskovými lubmi a z vnútornej strany vystlaný papierom: *S fáchsitom sa vlna zmačkala, stláčala na fách* (Rj)

fakt i **facht** *čast.* potvrdzuje súhlas, skutočne, naozaj: *Mi zme oboral'i teraz zemáki na sebe, facht* (Rl)

fajka *ž.* predmet slúžiaci na fajčenie tabaku ◆ *kec fajku kúpel, neurobel oldomáš* (Rj) – zbytočne nezveličoval

fal'c *m.* olej. kovová podložka v lise na výrobu ľanového oleja: *fal'c* (Rj)

fal'covac *nedok. remes.* robiť ryhy na dreve, železe, koži a pod.

falošništvo *s.* pokrytectvo, faloš: *To ja som niigdi za také falošništvo ňebol* (Rj)

fangl'a *ž. mur.* nádoba s krátkou rukoväťou na nabieranie malty: *Fangl'a, tá je huboká, na nabieraňie malti* (Rj)

fara *ž.* farský úrad a byt farára: *Slúžela na fare a tam sa hej ňel'ubelo* (Rj) **farský** *príd.:* *Také ohromné tabli farské boľi, no strašné veľké roľe* (Rj) **farské** *s. spodst.* majetok patriaci pod správu fary: *Boľi zme sa sánkovadz na farském* (Rj)

farár *m. 1.* kňaz, ktorý vedie farnosť (aj kňaz všeobecne): *Sa ekstra varelo pre služobništvo, pre farára ekstra* (Rj) **2.** kríž obilia, na ktorom je umiestnený trinásť snop: *farár* (Či)

faťina (i **facina**) *ž.* nezmysel, hlúposť, somarina: *Teda ten vibrával aľe facini* (Rj); *faťina* (Či)

fazuľ'a *ž. 1.* druh strukoviny (rastlina i plod), *bot.* fazuľa (Phaseolus): *Najviacej sme mal'i zasadené ti zemiaki, aľe aj fazuľ'u* (Rl) **2.** jedlo pripravené z tejto strukoviny: *Navareľi kislej fazuľ'e a bolo!* (Rj)

fčasí *príd.* (obyč. v spoj. s podst. m.) skorý, raný: *Prv bival'i aj fčasé zemáki, ružiaki sa volaľi* (Rl)

fčera *prisl.* minulého dňa: *Aj fčera obieral'i ľudzia mandol'inki, ja som pol'ieval kapustu* (Rl)

fčil' i **fčil'ej** i **fčil'kám** (tiež **fčul'**, **fčul'ku**; p. aj **čil'**) *prisl.* v tejto chvíli, v tomto čase, teraz; v súčasnosti: *To prvěj sa kopal'i zemáki tak po polovici oktobra, fčil'ej sa náhl'ia, tag uš kopú ich prvěj aj* (Rl); *Mi tu máme fčil' možno aj šestoré ti sorti zemákov* (Rl); *To ňie ako fčil'kám* (Rl); *Fčul'ku uš to človeg ňevie použivac* (Rj)

feracína *ž. (i peracína)* lesná trvácna rastlina s perovito zloženými listami, papradina, papradie, *bot.* papraď (Dryopteris): *To je feracína, mi povieme aj peracína* (Či)

fertucha *ž.* zástera: *Opásala fertuchu a pojme do vareňia* (Rj) **fertuška** *ž. i fertušek* *m. zdob.* (tiež aj ako súčasť ženského kroja): *Ženi nosel'i fertušek, aľebo fertušku* (Či)

fešter *m.* úradník lesnej správy, lesník: *fešter* (Rl)

figel' *m. 1.* žartovný kúsok, žart, vtíp: *Už jako*

taki mlad'i chlapci zme figle šel'ijaké vistrájal'i (Rj) **2.** podvod, trik, podfuk: *Na mňa ňechoj s takimi fig'loma!* (Du) **3.** obratnosť, umenie niečo robiť: *Ke com chcel bidz dobrim majstrom, aj o tatka som sa šel'ijaké figle musel priučic* (Rj)

fil'c *m. klob.* fách premenený po naparení horúcimi vodnými parami na plst': *Ke ca naparel fách, stal sa z ňeho fil'c* (Rj)

fil'covac *nedok. klob.* vyrábať plst', fil'c (z ovčej vlny); **fil'covaňie** – naparovanie vlny (pri výrobe klobúkov): *Zajačia srsc sa pri fil'covaňi ňeparela v horúcej pare, aľe sa len kropela na studzeno, ľebo bi sa to bolo lámalo* (Rj)

fil'cpl'ech *m. klob.* železná platňa hrubá asi 4 cm, na ktorej sa naparovala vlna (pri výrobe plsti, fil'cu): *fil'cpl'ech* (Rj)

filunk *m. stol. rezb.* vyrezávaná vložka skriňa alebo posteľe: *filunk* (Rj)

firajzeň *m. remes.* širší druh dláta: *firajzeň* (Rj)

fľak *m. čizm.* kúsok kože, zvyrazňujúci opäťok čizmy: *čizmovi fľak* (Rj)

flákať sa i **fliagať sa** *nedok. expr.* túlať sa, zbytočne márnit' čas: *Fliaga sa ulicú a robota mu stojí* (Či)

fodra *ž.* okružie (ozdobná skladka, volán) na sviatočné rukávce: *fodra* (Či)

fogaš *ž.* drevená polica na riad: *fogaš* (Či)

fordito *s. čizm.* železný hák na vyťahovanie kopýt z čizmy

forota *ž.* zásoba, často v spoj. *do foroti*: *Ňebolo tag múki do foroti jako čil'ej* (Du)

foršus *m.* preddavok, záloha (obyč. na plat)

frajerka *ž.* dievča al. žena, ktorej niekto dvorí: *Choj'i ot frajerki k frajerce, zaki kerúsi neprespi* (Či)

frajl'a *ž. expr. 1.* vyparádená žena, slečinka, panička: *frajl'a* (Či) **2.** žena so zlou povest'ou, pobeľhica: *Čo si to otkál dovedel tú frajlu!* (Ja)

frištuk *m.* raňajky: *Kávi navareľi, chľeba k temu a bol frištuk* (Rj)

frištukovac *nedok.* raňajkovať: *Kedz išli skoro ráno, frištukoval'i aj o štvrtrej* (Rj)

fšimnúc (si) *dok.* prejavit' záujem, venovať pozornosť: *Už na jar, ke ci fšimneš, uš si aj staré vikopával, oni (mandelinky, t. j. pásavky) sú v zemi vrité voľadze* (Rl)

front *m. i fronta* *ž. 1.* vojna: *Krivňia ešte s prvěj fronti* (Či) **2.** dlhý rad ľudí: *Hadam si stálať tej fronce?* (Rj)

ftedi zám. *ukaz. príslov.* ukazuje na minulosť pomenovanú predtým, v tom čase: *Ftedi zme zasadzeľi peť košíkvoň zemákvoh, po tíh dzi-vich sviňiach. Strašnú škodu robia* (Rl)

fuč *cit.* vyjadruje rýchle zmiznutie niečoho (niekoho): *Ledvi pozdravel a už aj bol fuč* (Rj)

fučka *ž.* hustá kaša zo zemiakov a múky: *Ostaň tu, takej dobrej fučki si navaríme, že sa obľižeš!* (Rj)

fuchšvanc (i **fuchšvans**) *m. rezb. stol.* malá ručná bezrámová píłka ku koncu zúžená: *fuchšvans* (Rj)

fukál' *m.* stroj na čistenie obilia: *Poriadne láduj'te, fukál' sa zapka!* (Či)

fúknuc *dok.* zaviať, zađuť (o vetre): *Bola som na cintéri, len trochu fúklo a už aj z Hñilého kúta sa búrka val'ela* (Rj)

fuksa (i **fuksia**) *ž.* druh pestovaného kvetu, bot. Fuchsia (Fuchsia): *Aj ti fuksi, no ti fuksie som mala jedného času* (Ku) **fuksióví** *príd.* bledocvikový: *fuksióvá farba* (Či)

fukso *m.* plemeno koňa svetlohnedej farby: *Fukso bol takí jako žutaví, z bielu hrivu* (Rj)

fuňal' *nedok. expr.* **1.** viať, duť, vanúť: *Ñeh je otchliapené, fuňi sem dobrí luft* (Či) **2.** hlasno dýchať, oddychovať: *A fuňal hore tím kopcom, ñestačel za mnu* (Rj); *Preval'el sa na poscel'a zachvílu uš fuňal* (Kl')

funtovica *ž.* obuv. koža na podrážky: *funtovica* (Rj)

fúra *ž.* **1.** náklad na voze: *Len kedz naložel veľkú fúru, musel opatrno, abi sa ñeprekocel* (Rl) **2.** veľké množstvo niečoho: *Ch'eba ešče ñedoviezli a fúra ľudzi tam uš stála* (Rj)

furma i **furmička** *ž.* **1.** forma, vzor, model: *Mal'i ti bednári ñiekeri aj jednaké furmi na ñiekeré nádobi* (Rj); *A ke_ ten sir tag zebra, na ñom bola taká furma* (Či) **2.** pás na sukni vyšívaný cez drobné záhyby: *furmička na sukni* (Šu) **3.** klob. nástroj na vyformovanie hlavy klobúka: *furma* (Rj)

furman *m.* kto cudziemu za peniaze vozí, povozník: *Každí furman bi sa bol fedi uživel* (Rj)

furmañic *nedok.* živiť sa povozníctvom: *Aj mój tatko a starí tatko furmañeli* (Rj)

furt *prísl.* stále, vždy: *Furd hubuje, furt čosi musí mac se mnu do čin'eniá!* (Rj)

futrienka *ž.* čižm. plátno, ktoré sa prilepilo na sáru, ako podklad pod futro: *futrienka* (Rj)

futrina *ž.* čižm. plátenné al. kožené (baranie) futro v sárah čižiem, podšívka: *futrina* (Rj)

futro *s.* **1.** podšívka: *Už máš celé futro v tem kabáce doškubané* (Zb) **2.** zárubňa: *Zachvílu mu futrá ñebudú stačic, čo je takí kotní!* (Rj) ♦ *už mu futrá ñestačia* (Rj) – je veľmi tučný

G

gace (i **gäce, gece**) *ž. pomn.* **1.** spodné nohavice, spodky: *Na gece si dal ešče súkenáki* (Či) **2.** vrchné nohavice z domáceho plátna al. súkna; nohavice vôbec: *Čo to máš obľečene z gace, jako bi ci ich krava požula?!* (Zb)

gágac (**gágat'**) *nedok.* **1.** vydávať gágavý hlas (o husiach, kačiciach): *Jag už raz začal'i gágadz husi, s'liepki kotkodákac, uš som ñespal* (Zb) **2.** *expr.* veľa a nahlas rozprávať, klebetiť: *Len čo giadže añi hus, od božieho rána sa jej papuľa ñezavre* (Či)

gajda *ž. expr.* často *mn. č.* obnosené vyťaha-né oblečenie: *Nál'e čo naťahuješ té gajdi na sebä* (Či)

galantérka *ž.* **1.** zastar. podomový obchod z galantériou: *chod'id' z galanterku* (Či) **2.** *nov.* obchod z galantériou: *Na rinku bola galantérka, čil' uš tam ñeñi* (Rj)

gal'boš *m. expr.* nešikovný človek: *Choj mi d'esi z gal'bošom akímsi!* (Či)

gal'oti *ž. pomn.* nohavice: *A už potom jako mládežec som si kúpel riadne gal'oti* (Ku)

gamba *ž.* ústa * *zavri gambi!* (Či) – prestaň papuľovať

gápka *ž.* **1.** výčnelok na spodnej časti podkopy; **2.** zahrotený ozub do podkopy na zimu

garbiar i **garbár** *m.* remeselník spracúvajúci kožu: *Tu v Rajci bolo hodñe garbári* (Rj)

gásfus *m. rezb.* dláto so zašpicatým hrotom: *gásfus* (Rj)

gasña (p. i **kašña**) *ž.* skriňa na šatstvo: *gasña* (Či)

gaval'ier *m. klob.* druh módného klobúka s guľatou hlavou bez jamky

gazdziná *ž.* žena vedúca vlastnú al. cudziu domácnosť: *Prišla domóch, farár to žaloval gazdzině, také dve facki dostala, a hlavu héj ešče o múr otúkla* (Rj) **gazdzinka** *ž. zdrob. expr.*: *Ona bola taká gazdzinka, šetko vedzela* (Rj)

gäťi i **gäčki** *ž. pomn.* mužský a chlapčenský odev z hrubého plátna, gate: *gäťi, gäčki* (Či)

gebuľa *ž. pejor.* hlava ako časť tela: *Ožral sa, pádel a rostrepal si gebuľu* (Zb)

gebuzina *ž. expr.* nechutné jedlo: *Navarel'i len jakejsi gebuzini, vóbedz mi to ñechucelo* (Rj)

gel'ajza *ž.* železničná koľajnica: *Stúpel na gel'ajzu a vikruťel si čvangu* (Či)

gel'ata *ž.* drevená nádoba (z dúžok) na mliečne výrobky: *Na mlieko boľi vačie gel'ati, aj menšie gel'atki* (Đu); *Choj do komori a nadráb z gel'ati za tañier brindze!* (Či)

gepel' *m.* stroj ťahaný dobytkom, z ktorého sa prenáša pohyb na iné zariadenia (sečkovica, mláťačka ap.): *Aj tento spodní sused mal gepel'* (Đu)

gindžit' *nedok. pejor.* (zle) variť, piecť: *Len gindžité, gindžité a potom zahibáte* (Či)

gl'ajbas (i **kl'ajbas**) *m.* tesárska ceruza (i ceruza všeobecne): *gl'ajbas* (Či)

gliechové *s. spodst.* pohostenie pri dokončení, vytiahnutí múrov novostavby: *Tedi sa to volalo gliechové. Prví uhel kedz bol, tam sa dala svrčinka, to bolo gliechové. Také aj pohosceñte* (Rj)

gl'iovät'ina i **gl'iovät'** *ž.* ťažká ílovitá zem: *Dolñie roľe sú čilkám po dažd'och samá gl'iovät'ina... máme samú gl'iovät'* (Či)

gombáza *ž. kož.* kožené uško, slučka na prichytenie o gombík: *gombáza* (Rj)

gombík *m.* i **gombika** *ž.* gombík na zapínanie odevu: *Kúb mi gombiki v galantérke, prosím ca, kec pojdžež do rinku* (Rj); *Na košeli pri krku mu chíbala gombika* (Rj)

gorálki *ž. pomn.* náhrdelník z ozdobných guľôčok: *Hod'eli bi sa ti aš peťeri gorál'ki, pekñe doširoka* (Či)

grajcár *m.* drobný peniaz, čiastková peňažná jednotka a platidlo v Rakúsko-Uhorsku (naposlady dvojhalernik): *Ftedi za grajcár dostal jednu žemľu a trochu kávi, kec kúpel* (Rj)

grcat' *nedok. expr.* dáviť, vracat': *Raz ñevie, kedi má dozd'a poton grcä* (Či)

grguľa (i **krkuľa**) *ž.* **1.** pevná podložka pod ženský účes, na ktorý sa zakladal čepiec:

Dočkej ešče, učešem a okruťin vlasi na grguľe (Či); *krkuľa* (Rj) **2.** ženský účes, účes vydatých žien: *grguľa* (Či) ♦ *ostareli zme, už nám añi grgulički ñebud'e vid'eť* (Či) – máme málo vlasov

grguľnáčka *ž.* žena nosiaca ešte účes grguľu a ľudový kroj: *Ale kerä, tá grguľnáčka?* (Či)

grif *m. kováč.* **1.** výčnelok na spodnej časti podkopy: *grif na potkove* (Rj) **2.** zahrotený ozub do podkopy na zimu, záperka: *grifi na kol'esu* (Rj)

grifovaní (i **grifobaní**) *príd. kováč.* opatrený grifmi, ozubami (o podkove): *grifobaná potkova* (Rj)

grimľa i **grim'e** *ž. pomn.* bráne podobné poľnohospodárske náradie na hlbšie kyprenie zaschnutej ornice: *grim'e* (Rj) **grimľoví** *príd.* súvisiaci s grimľou: *grimľoví zup* (Rj)

grmál' *m.* znetvorený, zle vyvinutý plod slivky: *A ftedi bolo na sl'ífkách také, to sa volalo grmäl'e* (Đu)

grošñička *ž.* chudobná, nemajetná žena: *Bol'i grošñički, to bolo dvanás chudobñih žien, keré celí rog robeli farárovi zdarma* (Rj)

grunt *m.* **1.** gazdovstvo s príslušenstvom (dom, zem), gazdovský majetok: *Poschojel'i zme sa aj ze trih gruntvo ako jenna rodina* (Či) **2.** pozemok: *grunt* (Či)

guča *ž.* hruda zeme, masla, tvarohu ap.: *Ñechibi ma zia_ci motiku a rozbíjad' guče po cel'ej roľi* (Či)

gugat' *nedok.* piť, hltat': *Len gugaj, lebo už nám ñebud'e mať chto vodi priñiesť!* (Či)

gul'acina *ž.* drev. kmene zoťatých a okliesnených stromov: *Doviezel si za vos peknej gul'acini* (Rj)

gul'ovnica *ž.* druh poľovnickej pušky: *gul'ovnica* (Rl)

gumitragant *m. klob.* glejovitá hmota, slúžiaca na spevnenie klobúka: *gumitragant* (Rj)

gzimsa *ž. stol. rezb.* ozdobne vyrezávaný horný okraj skrine, rímsa: *gzimsa* (Rj)

H

habatka *ž. obyč. mn. č.* ľahké nízke (poľovníčné) súkenné papuče s prešívanou podošvou: *Cez leto vačinu len také habatki zme mal'i obuté* (Kl')

hábkä *ž. zdrob. expr.* súčasť oblečenia: *Abi už malo každé jednu hápkü novú* (Đu)

hábi *ž. pomn.* mužský al. ženský odev, šatstvo: *Tol'ko hábvo añi do smrti ñedonosíš* (Či)

háček *m.* pomocné zariadenie (zub) na obilnej kose: *Na kose je háček* (Či)

hačnik *m.* mužský remeň, opasok: *Ej, d'e mán ten hačnik, šak t'a ja s ñim stasám!* (Či)

hadbáb *m.* hodváb: *hadbáb* (Či)

hadnúšteg *m.* medailónik s obrazom svätca (u katolíkov), agnuštek: *hadnúšteg* (Či)

hajcer *m.* kurič: *Von bol potom hajcerom v Žil'ne, v vakejsik fabrike* (Zb)

hájñik *m.* človek poverený hájením lesa al. poľa: *hájñik* (Rl)

hákoví *príd. kováč.* v spoj. *hákové ohñifko* (Rj) – posledný článok reťaze s háčikom

halapartňa (i **halapardňa**) ž. zbraň nočné-
ho strážnika v podobe kopije so sekerou:
*Zemrel hlásniĝ a hal'apardňa bohvie d'e sa
d'ela* (Či)

hal'aburda ž. expr. **1.** hlúposť, somarina:
Ľeviprávaj také hal'aburdi! (Rj) **2.** nepo-
trebná vec, zbytočnosť: *Tolko má hal'abúrt
po tých fijokoch, že to ňeňi možné!* (Rj) **3.** ma-
lichernosť, pletka: *Sa ňebudzeme hadam pre
také hal'aburdi vadzic* (Rj)

hal'ena ž. **1.** voľný ženský súkenný kabát:
Ženi maľi hal'eni (Či) **2.** mohutná dvoj-
ročná bylina so žltými kvetmi, bot. divozel
veľkokvetý (*Verbascum thapsiforme*):
hal'ena (Či)

hambálek m. priečna žrdka v kuríne: *Tá žutá
s'liepka už ležala pod hambálkom* (Či)

hámoví prid. súvisiaci s hamovacím zaria-
dením: *hámové recaze* (Rj)

handrár i handráľ m. podomový predavač
textilnej galantérie, ktorý skupoval aj starý
textil: *Handrár tu ból toj ňedávno* (Šu);
Ľera zme veru handrála aj prespal'i na seňe
(Či)

handrbul'ec m. expr. obchodník z Nitrian-
skeho (bývalého Nemeckého) Pravna, oby-
vateľ tohto mestečka: *Hen spoza vrchu, to
bol'i handrbul'ci, tag ih vola'li* (Fa)

haras m. kupovaná vlnená priadza: *haras*
(Či)

haraska ž. ozdobná farebná šnúrkica alebo
stužka: *Čičmanské aj fačkovské klobúki bol'i
ozdnené z harasku, čičmanskí z modru a
červenú harasku s kistku* (Rj)

harc i hajc m. expr. dobre rozkúrený oheň,
žiara v peci, páľava: *S'tiš ten harc, ve_ca tu
upečeme!* (Či); *To je a'le hajc, to sa ňedá
vidr'zac!* (Rj)

harcovať i hajcovať nedok. silno prikladat'
do pece, veľmi vykurovať: *Prečo tol'ko har-
cujež a ňešanujež drevo?* (Či); *Zimiská bol'i,
hajcova'li zme riadno* (Kl')

harmanček m. liečivá rastlina, bot. ruman-
ček kamilkový (*Matricaria recutita*): *Hodňe
sa ten harmanček na čaj zbieraval* (Rj)

hát' cit. povel pre koňa (pre záprah), aby išiel
doprava: *Hát', to bolo doprava* (Rj)

hataňica ž. umelé prehradenie vodného toku
(rieky, potoka), malá vodná priehrada: *Ako
také lagaňiská zme hataňice porobel'i, a'le
henten starí ml'ínar sa na to hňeval* (Rj)

haupt m. stol. rezb. bočná hladká strana
skrine: *haupt* (Rj)

hauzír m. kto vykonáva podomový obchod:
hauzír (Či); **hauzírka** ž. podomový obchod:
hauzírka (Či); **hauzírovať** nedok. chodiť
predávať tovar po domoch: *Po cel'ich Če-
cháh zme hauzíroval'i s papučiami* (Či)

havkár (hafkár) m. obyč. mn. č. žart. pre-
zývka obyvateľov obce Ďurčiná (podľa veľ-
kého množstva chovaných psov): *Dzurčaňi
to bolo odjagživa havkári a Šujaňi zaseg
žabiari* (Rj)

havran (zried. i **harvan**) vták s lesklým čier-
nym perím, zool. havran (*Corvus*): *Orem,
orem, potom sa ťi obezrem a v brázde samí
harvan* (Či)

hebedo s. **1.** tučný, nemotorný, ťažkopádný
človek (obyč. v nadávke): *To je hebedo*

*ňemotorné, kím sa vištvérá hore rebríkom, to
už budze dávno hotové!* (Ko) **2.** vec neprime-
rane veľkých rozmerov: *A von to hebedo ze
dvora, tú starú veľikú skriňu, dotrepal až do
kuchíne!* (Rj)

hejno s. názov časti svadobného obradu,
dvíhanie mladých (pôvodne po svadobnej
noci): *hejno* (Či)

he'lement m. nadávka, preklínanie: *A'le jeho
he'lementa!* (Rj)

he'lma ž. i **he'lmo** s. helma, prilba: *Eš'ťe toj
zme naš'li v lese ňemecké he'lmo* (Či)

henten, hentá, hento zám. ukaz. tamten,
onen: *Henten dom je ich* (Rj); *Pozri, hentá
ovečka jako kríva* (Ďu); *Hento bi sa mi aj
šiklo* (Či)

hibaj cit. naznačuje rýchly pohyb preč: *A'le
hibaj dzesi, tol'ko peňazi!* (Rj)

híh'ľat' nedok. expr. robiť pľavú robotu,
paprť sa s niečím: *Každí večer híh'ľe do
d'esaťi, do jedenasťi – eš'ťe os'ľepňe'e* (Či)

hínuť nedok. mrieť, odumierať, chradnúť: *Se
mnu je už zle, kajeg id'em, šajeg híňem* (Či)

hlásať nedok. verejne rozhlasovať, oznamo-
vať: *Hlása'li zase búrki* (Rj)

hlasica (i **lasica**) ž. lesná šelma s veľmi
pohyblivým štíhlym telom, zool. lasica (*Mu-
stela*) ♦ **š'číhla aňi lasica** (Rj) – veľmi štíhla
(o peknom dievčati, žene)

hlatkí prid. v spoj. *hlatké huostie* (Či) –
rastlina vypúšťajúca pri rozlomení mliečie;
rastlina príbuzná čakanke, bot. mlieč roľný
(*Sonchus arvensis*)

hlava ž. **1.** klásie snopa: *hlava* (Fa) **2.** rozší-
rená časť klinca, skrutky, nitu ap.: *ňiti ze
zapuscenu hlavu* (Rj) **3.** vrchná časť klo-
búka: *Hlava na čičmanském klobúku bola
ňišia, ňebola aš tag do okruhla ako na
frivalckém klobúku* (Rj)

hlaváč m. druh sladkovodnej ryby, zool. hla-
váč obyčajný (*Cottus gobio*): *Aj hlaváče zme
chital'i vid'ľičku* (Rj)

hlaveň ž. horiace obhorené poleno: *Ľeháč tú
hlaveň, zapá'liš sedz a'lebo celú horu!* (Či)

hlaviť nedok. expr. ťažko fyzicky robiť,
drieť: *No čo, celí žívod hlavi a hlavi, a čil'kám
choj' zhrbení, suchí* (Či)

hl'ista ž. cudzopasný červ v črevách: *Hadám
má hl'isti, kedz_e takí chudí* (Rj) ♦ **hl'ista ho
oščala** (Rj) – o horčine v ústach pri nadbytku
žalúdočnej šťavy

hl'íva (p. aj **chladnačka, chriaš'ľe'**) druh
jedlej huby, bot. hlíva ustricová (*Pleurotus
ostreatus*): *hl'íva chladnačka* (Či)

hlobic nedok. tícť, zatĺkať (kladivom): *Vec
přiam tu bol, hen při ploce čosi hlobel* (Rj);
Šag aňi kl'inedz ňevie zahlobic! (Rj)

hlobnúc dok. **1.** expr. udrieť tupým predme-
tom, ovaliť: *Ten zezadu ho hlobnúl po
prašiče a bolo* (Rj) **2.** expr. spadnúť na zem:
*Ze stromu som hlobnúl, aňi som ňevedzel, čí
som* (Rj)

hlobnúc sa dok. expr. udrieť sa (o niečo),
buchnúť sa: *A'le som sa riadňe hlobnúl o ten
roch!* (Rj)

hlohňa (i **lohňa**) ž. trnitý ker alebo strom s
bielymi alebo ružovými kvetmi a jeho kôst-
kovitý plod bot. hloh (*Crataegus*): *Hore tím
chodňikom, to bola samá hlohňa* (Kp)

hmla (p. i **mlha**) ž. zhustené biele vodné pary
nízko nad zemou: *Ľeňi možné, jaká bola
ráno hmla* (Kp)

hnátka ž. prechladnutie, nádcha: *Takú som si
mal hnátku, hadám ze dva tížne ma to držalo*
(Rj)

hnát'iki m. pomn. kolieska na krosnách, na
ktorých sú zavesené nitelnice, obvrtačky:
hnát'iki (Či)

hňec prísl. v tej chvíli, bezodkladne; okam-
žite, hneď: *A mal som to povedadz hňec, f_tej
chvíl'i, čí pojdzem, lebo ňie* (Mč)

hnojovníčki ž. pomn. sánky na hnoj: *hnojov-
ňički* (Rl)

hnušiť nedok. znečisťovať, špiniť (obyč.
výkalmi): *Azapád aj s kočkú, mosí len v izbe
hnušiť!* (Či)

hnušiť sa nedok. protivíť sa, prikríť sa: *Som
sa lekváru prejedel, čil'ek sa mi hnuši* (Rl)

hnušoba ž. **1.** špina, nečistota, kal: *Fši ťa
zežerú, zd'echňez od hnušobi* (Či) **2.** nadávka
podlému, neprijemnému človeku (i zviera-
tu): *Ujdi mi z očú, hnušoba jedna, ňeham-
bí_sa tih d'et'i?* (Či); *To bol'i (fašisti) hnušobi
kruté* (Rj)

hoden prid. právom patriaci, zaslúžený:
Ľeňi veru tvojej láske hoden (Rj)

hodní prid. riadne, dobre urastený, veľký:
A už bolo veru hodné to žriebatko (Rj)

hodzic dok. **1.** prudkým pohybom vypustiť
z ruky, vrhnúť: *Chicel kameň a hodzel ho po
tem psovi* (Ku) **2.** neos. prudko spadnúť,
odpadnúť: *Stá'li zme tam spolu, len ho zrazu
hodzelo o zem* (Rj)

hodzic sa' dok. prudko odskočiť; zaľahnúť:
*Hodzel som sa na zem, reku, takto ma
ňezbadajú* (Rj); *Eš'če sa hodzel bokom, abi
ho to neš'laho* (Vč)

hodzic sa' nedok. byť súci, vhodný,
vyhovovať: *Ľevihadzuj šetko, ňiečo sa mi
eš'če môže hodzic* (Šu)

hojda ž. závesná plátenná kolíska pre dieťa:
hojda (Či)

ho'ľa ž. výšinový pasienok: *Aj na holiach
pásava'li* (Či)

ho'ľba ž. **1.** (drevená) nádoba s obsahom asi
3/4 litra (slúžila ako odmerka, ale aj na soľ
ap.): *Kedisi ma'li eš'če starí v tej ho'ľbe soľ,
a'le to už je dávno vihodené* (Ďu) **2.** guľová
farba v kartách: *Na červeňa hodzel ho'ľbu*
(Rj) **ho'ľboví** prid. k 2: *ho'ľboví túz* (Rj)

holička ž. žito (obilný klas) bez ostí: *holička*
(Kl')

holkel' i **hokel'** m. rezb. stol. **1.** ozdobný,
žliabkovací hoblík, hobeľ: *Na ž'liapki mal
taki hobl'ik, holkel'* (Rj) **2.** polokruhľé dláto,
s ktorým sa strúhajú lístky al. hlavy na pred-
metoch: *hokel'* (Rj)

holohumňa ž. (i **mlatoveň**) humno, plocha
(pred i za stodolou) upravená na mlátenie;
časť humna, kde sa mláti: *holohumňa* (Či)

homol'a ž. **1.** hruda sušeného syra alebo tva-
rohu, ktorá sa údi: *homol'a sira* (Či) **2.** pohos-
tenie po skončení spoločnej práce, oldomáš:
homol'a (Či)

honácat' sa nedok. expr. kývať sa z boka na
bok, kolísat' sa: *Ľehonáčaj sa a ňekolíž no-
hami, privoláž biedu – ňepočulo si?* (Či)

horič ž. nepríjemná, veľmi horká tekutina:

Navarela som ej zelínek, ale samú horič, a pomohlo to (Či)

horil' *m.* horkastá huba (bližšie neurčená): *Zbierali sa aj horile, boli trochu horkasté (Či)*

horňan *m.* obyvateľ horného konca dediny: *Bol horní koňec, to boli horňani (Mč)*

horovať *nedok.* smútiť: *horovať (Či)*

hošták (i **hušták**) *m.* želiarsky pozemok, pozemok, ktorý kedysi vlastnili chudobnejší občania: *hošták, hušták (Či)*

hoštačník *m.* držiteľ želiarskeho gruntu, potomok urbárskych želiarov: *hoštačník (Či)*

hotovic *nedok.* chystať, pripravovať: *Drevo bolo treba hotovic (Rj)*

hovadzina (i **hoväd'ina**) *ž. 1.* hovädzie mäso: *Brafčové, ale aj hovadzinu dávam do gulášu (Rj); Kúpela son kilo hovädini a to mi postačí pre celú čel'at' (Či) 2.* *expr.* hlúposť, sprostosť, nezmysel: *Prosím ca pekie, netrep také hovadzini, čo si napiti! (Rj)*

hovniáško *s. zdrob. expr.* ľudský výkal, hovienko: *Prvieg zme hovniáška, teda svojaťince noseli pot kapusnú priesadu (Či)*

hrabelki *ž. pomn.* pomocné zariadenie na obilnej kose: *hrabelki (Či)*

hrada *ž.* otesané brvno, súčasť strešnej konštrukcie domu: *hrada na krove (Kl')*

hrachovička *ž.* vyšívacia technika, mriežka: *Višiva na hrachovički (Či)*

hrachovina *ž.* vňať z hrachu: *Samá hrachovina a žiadni strúček (Ko)*

hrancel *m.* železné kovanie na drevených súčiastkach voza al. i.: *hrancel (Rj)*

hranol'ec *m. zdrob. expr.* menší hranol: *hranol'ec (Rl)*

hrbina *ž.* menšia nerovnosť v teréne, plochy kopček: *Kedz bolo rovné to išlo, ale raz prišli také hrbini a už to kloňelo nabok (Rl)*

hrčiak *m.* miesto na kmeni stromu, z ktorého bol odstránený konár, zostatok po konári: *Tu boli také hrčiaki dze-tu (Rj)*

hrebík, hrebíček *m.* okrasný voňavý kvet, bot. klinček záhradný (*Dianthus caryophyllus*)

hriadel' *m.* tyč, ktorá spája prednú časť pluhu so zadnou: *hriadel' (Či)*

hriate *s.* zohriata pálenka pripravená z alkoholu (liehu), vody, skaramelizovaného cukru, škoricice a iných prísad * *hriate z oškvar-koma (Či)* – jeden so spôsobov prípravy tejto pálenky (pridaním oškvarenej slaniny, bez škoricice), podával sa aj ako posilňujúci nápoj pre šestonedielku

hrmot *m.* lomoz, buchot: *Hrmotu narobel za dvoch (Rj)*

hrobľa *ž. 1.* jama na uskladnenie zemiakov: *Mávali ľudia prveg hrobľe na zemiaki (Đu) 2.* hřba kameňa na okraji poľa al. pri ceste: *hrobľa s kameňa (Mč)*

hrotek *m.* pôvodne drevená (novšie smaltovaná) nádoba na dojenie, nosenie vody ap.: *Na vodu bol aj hrotek (Či)*

hrst' (i **hrse**) *ž.* množstvo na jeden raz zožatého obilia; malá kôпка pokoseného obilia: *Otkosel som ale ze dve hrse (Rl)*

hrubí *príd. iba ž.* v spoj. *hrubá žena (Či)* – ťarchavá žena

hrúdava *ž.* zakrpatené al. kyslé, nezrelé

ovocie: *Najedli sa hrúdav, čil' ih bachori bol'ia (Rj)*

hrudovníčka *ž. zdrob.* kus plátina al. pláténne vrečko, plachtička na ociedzanie tvarohu al. syra: *Podaj mi krajňiu hrudovníčku, tá už dokvápala! (Či)*

hruozňica *ž.* búrka: *hruozňica (Či)*

hržac *nedok.* vydávať erdzavý zvuk (o koňovi), erdžať: *A už tá stará hržala na to malé, volala ho (Rj)*

hubina i **hubočina** *ž.* hlboké miesto v rieke al. potoku, hľbočina: *Pri úpusce, tam bola hubočina! (Rj)*

huboč *ž.* hustý lesný porast: *Daj pozor na Brezulu, ak sa ti vrije do huboče, niňdám_u ňevizeňš (Či)*

huboký *príd.* majúci väčšiu, veľkú hľbku, hľboký: *hubokí jarek (Či) huboko* *prísl.* do hľbky: *Prví raz musel dobre huboko pokopac (Rl)*

húčnica *ž.* veľký ruch, zhon: *Lud'ia boží, tam je húčnica, každi behá ako bez hlavi! (Či)*

hudľikac *nedok. expr.* hrať na husle: *To už večne hudľikali na tí husľoch po večeroch (Kp)*

hul'vák *m. expr.* hrubý človek, grobián: *Ňechaj_o, čo narobíš z hul'vákom! (Či)*

humno *s.* stodola: *Aj ti veľké humná tu dočil' stoji (Rj)*

huňa *ž. 1.* mužský súkenný kabát po kolená: *hal'ena (Či) 2.* mohutná dvojročná bylina so žltými kvetmi, bot. divozel veľkokvetý (*Verbascum thapsiforme*): *hal'ena (Či)*

huňka *ž.* ženský súkenný kabát: *huňka (Či)*

húpka *ž. 1.* hlboké miesto vo vode, hľbočina: *A potom ešte pri ml'ine bola dobrá húpka (Rj) 2.* priorost nachádzajúci sa pod úrovňou niečoho, vnútro niečoho: *Naša pivňica je v dobrej húpke, preto je studená (Či)*

hurt *m.* lomoz, hluk, hrnot, krik: *Zrazu len ze dvora jakisi hurt, reku čo je? (Rj)*

hurtovac *nedok. expr.* robiť hluk, kričať, nadávať: *Reku, čo hurtuješ po polnoci, šag už šeci spia! (Rj)*

husár *m. 1.* ten kto pasie husi: *A bol tu aj obecni husár (Ja) 2.* vojak: *Husári mali parádne uniformi (Rj)*

húser' *m.* (i **gunár**) samec husi: *Teho húsera som sa bál jak čerta (Mč)*

húser' *m.* reuma v krížoch, úsad: *To taká bolesdz ma chicela, reku, čo som chichel húsera, lebo čo? (Rj)*

húsiatkoví *príd.* sfarbený do žltá (ako húsa), žltý: *húsiatková bavľnka (Či)*

huspeňina *ž.* pôvodne svadobné jedlo z vyvarených bravčových alebo tel'acích papriček a koziček: *Dajte si s nami_s tej huspeňini (Či)*

hustovať *ž. i hustováť'ňie* *s.* hustý porast, húština: *Oca ti aj s kravú! A lem ide ta, de je hustováť' (Či); De je hustováť'ňie, tam ridziki ňehl'adaj! (Či)*

húšel' *ž. expr.* veľmi nahusto uvarené jedlo: *Navaríš húšel' a chlapi ti to ňestú (Či)*

hutac *nedok. expr.* pažravo jest', hltat': *Hutáš tú kašu, jako bi si dva dni niž ňejedel! (Rj)*

húžne *ž. pomn.* mužské nôhavice: *Kúpela son starému húžne, len také do roboti (Či)*

hvorka *ž. zdrob.* malá hora, horička: *Prešiel*

briežek, hvorku a bol pod Osel'nú (Kp)

hvoscie *s.* pichľavá rastlina, bodliak; bodľacie; porast pichľáčov: *Spoza hvosci zrazu len takí šramot (Rl)*

hvozd *m.* pichľiáč, burina: *A teraz vidíš, šetko je to sami hvozd (Rl)*

CH

chabzd'ie *s. 1.* burinovitá rastlina, bot. baza chabzdová (*Sambucus ebulus*) **2.** krovitá rastlina, bot. baza čierna (*Sambucus nigra*): *chabzd'ie (Či)*

chahúriť *sa* *nedok. expr.* ježiť sa: *Máž hlavu suchú, ale vlasi sa ti chahúria aňi jezovi srsti (Či)*

chaj'ľa *ž. expr.* neporiadna žena (aj ako náďvka): *chaj'ľa (Či)*

chalupa *ž.* obytný dom: *Majú parádnu chalupu postavenú, hen v novém Rajci (Rj) ♦ kedz gazda ňepojdze na chalupu, chalupa pójdze na ňeho (Rj)* – o majetok sa treba starať

chalúпка *ž. zdrob.* menší dom, domček, domec: *Ja už len f tejto chalúpkе mojej, hen mám kurki vzadu, trochu zel'ěni, a čo mi je treba? (Đu); Hentam, ešte f tej starej chalúpkе, to bolo štiricátom piatom, tam zme sa trhal'i na dvóre o tú kobolu (Rj)*

chamážd'ie *s. hromad. expr.* neuzitočný burinový al. krovinový porast: *Lem peknúško na tráve sa bafkaj'e, ňechojkaj'e do chamážd'ia (Či)*

chamtať *m. pejor.* hltavo, pažravo jest': *Aňi náš pes tag ňechamce (Či)*

chaporic *sa* *nedok. expr.* trúfať si na niečo, čo sa dá len ťažko vykonať, chvastať sa, kasať sa, chcieť urobiť niečo neuskutočniteľné: *Darmo sa chaporel, ňigdi to ňedokázal (Rj)*

chaseň *m.* odrastajúci chlapec, chasník, šuhaj: *Aki je už s ťeba fajn chaseň, čo ňevideť póż na vohl'adi! (Či)*

chibit' (i **chibic**) *dok. 1.* netrafiť (napr. strelnou zbraňou): *Aj som strel'el, ale chibel som (Rl) 2.* (obyč. v zápor. neosobnom tvare) musieť, nemať východiska: *Ňechibi ma šetko popredat' a i_ za d'iefkú (Či)*

chicic *dok.* vziať do ruky (rúk), uchopiť, ulapiť: *Chicicž a vitrhňez bil' (Rl)*

chicic *sa* *dok.* pustiť korene, prijať sa, ujať sa: *Potom už ke dzemáki majú vychodzic, pretím, ke_ca už chicia, pravda, koreňe puscia, zeberež bránki a už ich pobráňiš (Rl)*

chimárni *príd. 1.* biedny, d'engľavý: *To je akési chimárne chlapča (Šu) 2.* Na jakej chimárnej stoličke to sedíš, šak sa strepeš (Kp) **3.** chudobný, biedny: *chimárna d'edina (Či) 3.* pyšný, falošný: *chimárni žena (Či)*

chírni i **chireční** *príd.* veľmi dobrý, kvalitný; preslávený: *Tatko bol'i chirni majster (Rj); Také chirečné obedi im vivarali že aš! (Rl) chirno* *prísl.* kvalitne, výborne: *Chirno sa najedli (Đu)* = veľmi dobre, dosýta

chitro *prísl.* rýchlo, šikovno, rezko (vyjadruje vysokú pravdepodobnosť): *Chitro bi ňiekeho priš'lapel (Rl)*

chlád'ava *ž.* chládok, tóna: *Éj, po_cvrčinami_e dobrá chlád'ava! (Či)*

chladnačka (p. i hl'íva) ž. huba rastúca na strome, bot. hlíva (Pleurotus): *Aj chladnački zme zbieravali* (Či)

chľebník m. polica z liesok na odloženie čerstvo upečeného chleba: *chľebník* (Či)

chľeboví príd. v spoj. **chľebová pec** – pec na pečenie chleba: *Bolo doľezité, abi dobre aj šporág varel, aj trúba piekla a vačinu aj chľebové pece sa robeli* (Rj)

chľiapať nedok. expr. veľa nezmyselne rozprávať, tárať: *S nú konca-kraja ňedójd'eš, rada chľiape* (Či)

chľief m. menšie (obyč. drevená) hospodárske stavenie pre domáce zvieratá, najmä ošípané: *Vzadu mali postavené chľievi pre prasce* (Zb)

chľievec m. zdrob. **1.** malý chliev: *Nechali zme chľievi, ti menšie chľiefce zme porozeberali* (Ja) **2.** expr. žart. rázporok na nohaviciach: *Zapni si ten chľievec, takí veľkí a ňehaňbi sa!* (Či)

chľoptaňina ž. expr. blato zmiešané so snehom: *Narúťelo sňahu, čiľ doň prší a bude riadna chľoptaňina* (Či)

chodník m. miera pri práci s priadzou a plátom – 12 nitiek: *peť chodníkof* (Či)

choduľa ž. obyč. mn. č. drúčik s podperkou na nohu, dve chodule slúžili na chodenie vysoko od zeme: *Ke ci vedzel, chodulami si aj cez rieku prešiel* (Rj)

chodziec nedok. **1.** pohybovať sa, ísť, kráčať: *Kec krivo oreš, lebo ci krivo chodzi kvoň, lebo kravi* (Rl) **2.** (pravidelne) dochádzať s určitým cieľom, navštevovať: *Ti chodzeľi aj po UherSKU robic kadze do tich páľeňic* (Rj)

chodzievac nedok. opak. opakovane niekam chodiť: *Som chodzievala no až nazadek, jako to voláme, nad Brčnú, taje* (Rl); *Roľe mal, ja som tam chodzievala robic* (Rj)

chomút m. časť postroja kladená ťažnému zvieraťu na šiju: *Nasadzel mu (koňovi) chomút a bolo* (Rj)

chórus m. vyvýšené miesto v kostole pre organ a spevákov: *A ja som uš chcel iz medzi chlapvo na chórus* (Rj)

choseň m. úžitok, osoh: *Añi sa ňezdalo, al'e bol s teho dvojaki choseň* (Zb)

chova ž. strava, jedlo; stravovanie: *Keď robi v mestě, to ho testa i chova draho vijdú* (Či)

chovac sa nedok. správať sa: *Dopratal tú kobolku čiernu, že bude dobrá, a veru, slušno sa chovala* (Rj)

chráscie s. hromad. hustý porast kríkov, krovie, húština: *No, sedzól som po takim chráscím smelo a veru brav išiól z druhěj hori* (Rl)

chrást m. hustý krík, krovina: *chrást* (Rl)

chrabetnica ž. chrbtová kosť: *Bolí ma chrabetnica, bude pršať* (Či)

chriašťel' m. druh huby, bot. rýdzik korenistý (Lactarius piperatus): *chriašťel'* (Či)

chripotať i **chriptavieť** nedok. rozprávať: *Šeci chripocete, čo ste pochoreli?* (Či); *Abi son si añi piva už ňeupila, hñet chriptavieť* (Či)

chronta ž. nečistota, špina na pokožke: *To ftedi, ke ca al'e tíždže ňeumul, aš takú chrontu mal na sebe* (Kl) **chrontavý** príd. špinavý, nečistý: *Čo si takí chrontavi, ve ca umi!* (Ku)

chrupotať nedok. expr. chrúmať ♦ *chrupotať añi zajac* (Či) – hlasno chrúmať

chrustavec m. druh lesných jahôd, bot. jahoda drúzgavicová (Fragaria moschata): *chrustavec* (Či)

chucic nedok. pôsobiť príjemne na chuťové orgány (obyč. o jedle alebo pití): *Aj kapusné haluški चुceli na tih lúkách* (Rl)

chudák m. poľutovaniahodný tvor, úbožiak, neborák: *No a Silvester ňejakí tam ból paholek, no a ten bol, veru, chudák* (Rj)

chudáčisko m. zvel.: *Poznal som ho, to bol takí dobrí človek ten Ambrós, chudáčisko* (Rj)

chudzera ž. poľutovaniahodná, úbohá, biedna osoba: *Ná uš potom, chudzera, mala osem rokvo, išla slúži tam ňejakím pánom* (Rj)

chudziatko i **chúdzá** s. expr. úbohý tvor, chúďa, chúďatko, úbožiatko: *Ná tam oci uš chudziatko potom išla slúžid do fari* (Rj); *Ňech si uš chúdzá robí čo chce* (Rj)

chúlosciví príd. háklivý, málo odolný; citlivý: *A to malinké bolo od začiatku jakési chúloscivé, stará ho al'e richlo postavela na nohi* (Rj)

chup m. obyč. mn. č. pevný tenký útvar vyrastajúci z pokožky alebo kože: *Dze-tu už aj chupi má, mal bi sa začadz hoľic* (Ko)

chupatí príd. zarastený chlpmi, srsťou a pod.: *Také bolo chupaté po psiča!* (Či)

chupazdiť sa nedok. neos. expr. zaťahovať sa mrakmi, mračiť sa: *Akosi sa chupazdi, do večera čapne* (Či)

chvátat' nedok. expr. rýchlo brať, schytávať: *Vi ňihdám ňebud'ete ma dost, len chvátete, d'e sa čo dá* (Či)

I

ihlič m. i ž., ihličie s. **1.** listie ihličnatých stromov, vetvy s takýmto listím, čečina **2.** druh rastliny, bot. ihlica trnistá (Ononis spinosa): *ihlič, ihličie* (Či)

ingľickí príd. iba v spoj. *ingľická choroba* (Či) „anglická“ choroba, rachitída

indze zám. vymedz. príslov. **1.** na inom mieste: *Tu to zme to volali takto, indze to zase volali ináč* (Fa) **2.** inam, na iné miesto: *Už zme añi ňemuseli indze chodziec, mali zme plni košik* (Rj)

inokedi zám. vymedz. príslov. v inom čase, iný raz, pri inej príležitosti: *Ňemám času fčul, zastavim sa u vás inokedi* (Šu)

ircha (i **jercha**) ž. jemne vypracovaná koža, obyč. na ozdabu kožuchov: *ircha* (Rj)

irchár m. remeselník, ktorý sa zaoberá jemným spracovaním kože: *Irchári, to boli starí remeselníci, to uš čiľ ňeňi* (Rj)

ivor m. výsek v kmeni stromu: *Takí ivor sa visekal do stromu* (Rj)

J

jabuko s. jablko: *Na temto strome ňebolo teho roku añi jedno jabuko* (Rj) **jabúčko**, **jabúčiatio** s. zdrob.: *Do jedného jabúčka to zužitkoval* (Rj), *Viberte si s tichto jabúčiatio, sú malé, al'e slatké!* (Či)

jáger m. poľovník: *jáger* (Či)

jágeršnóra ž. klob. ozdobná stuha na klobúku

jagžif prisl. nikdy, celý život nie: *Jagžif bich to už ňerobela!* (Šu)

jahňička ž. mláďa ovce po vyliahnutí: *malunké jahňički* (Či)

jahod'čie s. miesto (v lese, na lúke a pod.) s veľkým výskytom jahôd, jahodovisko: *jahod'čie* (Či)

jakokol'ek i **jakokol'vek** zám. neurč. prisl. má význam spojky hoci, hocijako; akýmkoľvek spôsobom: *Jakokol'ek som to obracal, ňijako to ňepasovalo* (Rj)

jalovica ž. mladá krava (pred prvým oteľením): *jalovica* (Rj) **jalovička** ž. zdrob.: *To je naša jalovička* (Či)

jaloviča s. mladý (jalový) kus rožného dobytky: *jaloviča* (Či)

jalový príd. neplodný: *Jalová bola tá ovečka* (Či)

janičiara ž. obyč. mn. č. čižm. súkenná obuv s nízkou sárou: *janičiare* (Rj)

jarek m. **1.** malý potok: *Preskočel jarek a pojme, hore tú rúbaňu* (Kp) **2.** ryha: *Tuto zme jej pocali, takí jarek* (Rj)

jarmek m. výročný trh, jarmok: *žofijskí, katarínski, štvrtkoví, statkoví jarmek* (Rj)

jasno s. obal zubných koreňov, ďasno: *zapálené jasno* (Zb)

jasnačka vo funkcii čast. expr. vyjadruje súhlasný postoj, áno, pravdaže, isto, jasné: *Jasnačka, že to ňebolo kamarácké od ňeho* (Rj)

jatka ž. žart. otvor na nohaviciach, rázporok: *A pozerám, reku, čo chodzi z jatku rozepľú, čo idze maso sekac!?* (Rj)

jazik m. čižm. zúžená časť nártu, priehlavku na čižme

jedickať sa nedok. expr. hnevať sa, zlostiť sa: *Ňejedickať sa, bude s teba takí jedlivec!* (Či)

jedľa ž. druh ihličnatého stromu, bot. jedľa biela (Abies alba): *Bolí uviazané o jedľu* (Rj)

jedľivec m. expr. zlostný človek, jedoš: *Palko je už od malička takí jedľivec* (Či)

jedľivý príd. **1.** náchylný k zlosti, ktorý sa rýchlo nahnevá, hnevľivý, zlostný: *Reku, čo si takí jedľiví, čo si ňeobedoval?* (Ku) **2.** jedovatý (o hadovi): *jedľiví had'isko* (Či)

jedovac sa nedok. hnevať sa, zlostiť sa: *Ná musím sa ja takto jedovadz v jedněm kuse!?* (Rj)

jednac sa nedok. dohadovať sa o cene tovaru (pri kúpe): *A veru sa aj jednalo prveg na tich trhoch* (Rj)

jedzeňie s. strava, jedlo: *A na jedzeňie kerí mal, či už mal siru, lebo také ňiečo, al'eboslaňinu, al'eboslaňinu* (Rj); *Terena, to si mu kel'o dala teho jedzeňia?!* (Rj)

jelša ž. listnatý strom, bot. jelša lepkavá (Alnus glutinosa): *Pri rieke aj jelše rástli* (Kl)

jel'ienok m. jelenie mláďa: *Toj pretčerom zasa naši poľovníci malého jel'ienka* (Či)

jercha (i **ircha**) ž. jemne vypracovaná koža, obyč. na ozdabu kožuchov: *jercha* (Rj)

juňec, junček s. **1.** mladý vól; **2.** jednoročný býk pred vykastrovaním: *juňec, junček* (Či)

(Pokračovanie nabudúce)

OHNVÁČIKOVITÉ MOTÝLE (LYCAENIDAE LEACH, 1815) RAJECKEJ DOLINY

Karol KRÍŽ

Ohniváčikovité motýle sú veľmi zaujímavou a prekrásnou skupinou nášho hmyzu. Sú dobre známe nielen profesionálnym entomológom a amatérskym zberateľom, ale i laikom. Celkove táto čeľaď zahŕňa na celom svete niečo okolo 6000 druhov motýľov. V tejto skupine sú zastúpené zvyčajne malé druhy denných motýľov, ale na druhej strane je to čeľaď veľmi pestro sfarbených druhov. Najväčší jedinci tejto čeľade nepresahujú v rozpätí krídel 8 cm.

Určite každý z nás pozná malé modráčiky, pestro sfarbené zlatisté ohniváčiky a tmavé nevýrazné ostrôžkáre, ktoré sú bizarné hlavne sfarbením krídel zo spodnej strany a svojimi dlhými chvostíkmi na zadných krídlach. Vajíčka sú veľmi drobné, na svojom povrchu majú mikroskopické kresby podobné na „reberka“ a „prieľbinky“. Čerstvo vyliahnuté húseničky sa podobajú na malé „slimáčiky“. Húsenice sú väčšinou ploché s pomerne malou hlavou, ktorú zaťahujú pri podráždení do prvého hrudného článku. Na povrchu tela majú krátke chlpy. Húsenica má zvyčajne 16 párov nôh. Niektoré druhy sa vyvíjajú v hniezdach mravcov (hovoríme vtedy, že sú mravcomilné „myrmekofilné“).

Väčšina jedincov tejto čeľade má výrazne vyvinuté „teritoriálne správanie“, a preto ich akčný rádius je zvyčajne iba niekoľko stoviek metrov.

Na území Slovenskej republiky bolo zatiaľ popísaných 50 druhov z tejto čeľade.

Na území Rajeckej doliny sme zistili nasledujúcich 23 druhov motýľov z tejto čeľade, ale nie je vylúčený výskyt ešte i ďalších druhov:

1. <i>Lycaena phlaeas</i> Linnaeus, 1761	ohniváčik čiernokrídly
2. <i>Lycaena dispar</i> Haworth, 1803	ohniváčik veľký
3. <i>Lycaena virgaureae</i> Linnaeus, 1758	ohniváčik zlatobyľový
4. <i>Lycaena alciphron</i> Rottemburg, 1775	ohniváčik modrolesklý
5. <i>Lycaena hippothoe</i> Linnaeus, 1761	ohniváčik štiavový
6. <i>Thecla betulae</i> Linnaeus, 1758	ostrôžkár brezový
7. <i>Neozephyrus quercus</i> Linnaeus, 1758	ostrôžkár dubový
8. <i>Satyrium w album</i> Knoch, 1782	ostrôžkár brestový
9. <i>Satyrium spini</i> Denis & Schiffermüller, 1775	ostrôžkár trnkový
10. <i>Satyrium acaciae</i> Fabricius, 1787	ostrôžkár malý
11. <i>Cupido minimus</i> Fuessly, 1775	modráčik najmenší
12. <i>Celastrina argiolus</i> Linnaeus, 1758	modráčik krušinový
13. <i>Maculinea arion</i> Linnaeus, 1758	modráčik čiernoškvŕnný
14. <i>Maculinea rebeli</i> Hirschke, 1904	modráčik Rebelov
15. <i>Plebeius argus</i> Linnaeus, 1758	modráčik čiernoobrúbený
16. <i>Plebeius idas</i> Linnaeus, 1761	modráčik severský
17. <i>Arictia eumedon</i> Esper, 1780	modráčik bielopásy
18. <i>Polyommatus semiargus</i> Rottemburg, 1775	modráčik lesný
19. <i>Polyommatus dorylas</i> Denis & Schiffermüller, 1775	modráčik komonicový
20. <i>Polyommatus icarus</i> Rottemburg, 1775	modráčik obyčajný
21. <i>Polyommatus daphnis</i> Denis & Schiffermüller, 1775	modráčik
22. <i>Polyommatus bellargus</i> Rottemburg, 1775	modráčik hnedoškvŕnný
23. <i>Polyommatus coridon</i> Poda, 1761	modráčik vikový

HÁJOVNÍKOVITÉ MOTÝLE (RIODINIDAE GROTE, 1895) RAJECKEJ DOLINY

Karol KRÍŽ

Nepočetná čeľaď našich denných motýľov, ktorá je občas podľa niektorých autorov zaraďovaná ako podčeľaď Riodiniinae do čeľade ohniváčikovitých motýľov, preto ich uvádzam spoločne. Vo svete je to pomerne druhovo bohatá skupina, hlavne v južnej Amerike. Na celom svete má asi 1500 druhov.

Jedná sa o malé, ale veľmi pestro sfarbené druhy denných motýľov. U nás na Slovensku je táto čeľaď zastúpená iba jediným druhom, ktorý sa tiež vyskytuje na území Rajeckej doliny. Jedná sa o nasledujúci druh, ktorý nie je na našom území chránený.

1. *Hamearis lucina* Linnaeus, 1758 hájovník prvosienkový

Lycaena dispar Haworth, 1803

Ohniváčik
zlatobyľový
(samček)

Lycaena virgaureae Linnaeus, 1758

Ohniváčik
veľký
(samček)

Polyommatus daphnis Denis & Schiffermüller, 1775

Modráčik
hnedoškvŕnný
(samček)

AUTORI ČLÁNKOV

PaedDr. Miloslav Smatana, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave.

Bc. Soňa Vanovčanová, pracuje v Mestskom múzeu v Rajci. Vyštudovala odbor Muzeológia na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela vBanskej Bystrici, kde študuje na 2. stupni odbor História.

MUDr. Karol Kríž, vyštudoval na Lekárskej fakulte v Martine, člen Slovenskej entomologickej spoločnosti.

Rajec v dobách minulých

Zo zbierky Mestského múzea v Rajci

Rajecká súkenka